

Корнієнко Ганна Сергіївна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-7062-1027

АГРОБІЗНЕС ЯК ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Наукова робота присвячена дослідженню агробізнесу як економіко-правової категорії. Визначено, що агробізнесу присвячена велика кількість робіт в економічній теорії, при цьому єдиного підходу до його поняття не виокремлено. Запропоновано розглядати агробізнес у правовому контексті як врегульовані нормами аграрного законодавства відносини, які виникають у зв'язку з виробництвом, переробкою, зберіганням, транспортуванням та реалізацією сільськогосподарської продукції та сировини, а також матеріально-технічним і науковим забезпеченням цих процесів з метою отримання прибутку суб'єктами цієї діяльності, задоволення потреб споживачів у сільськогосподарській продукції, забезпечення продовольчої безпеки держави, розвитку села та підтримки екологічної безпеки.

Ключові слова: агробізнес, сільське господарство, правовідносини, аграрне право, економіка, виробництво.

Korniyenko Ganna

*PhD, Associate Professor of the Land and Agrarian Law Department
of Yaroslav Mudryi National Law University*

ORCID: 0000-0002-7062-1027

AGROBUSINESS AS AN ECONOMIC AND LEGAL CATEGORY

The scientific work is devoted to the study of agribusiness as an economic and legal category. It is determined that a large number of works in economic theory are devoted to agribusiness, and a single approach to its concept is not isolated. It is proposed to consider agribusiness in the legal context as regulated by agricultural legislation relations arising in connection with the production, processing, storage, transportation and sale of agricultural products and raw

materials, as well as logistical and scientific support of these processes, in order to make a profit. subjects of this activity, meeting the needs of consumers in agricultural products, ensuring food security of the state, rural development, maintaining environmental security.

Keywords: agribusiness, agriculture, legal relations, agrarian law, economy, production.

Агробізнес є однією з недостатньо вивчених вітчизняними вченими правових категорій, що зумовлено відносною новизною самого явища. Проте західна наука розробила концепцію агробізнесу ще в 1960-ті рр., авторами якої стали американські економісти Джон Х. Девіс та Рей А. Голдберг [1]. Задля історичної достовірності маємо згадати про те, що паростки відносин агробізнесу на теренах України короткочасно спостерігались задовго до їх наукового опису – у 1920-ті рр., у період непу. Завдяки цій політиці було створено умови для формування приватних правовідносин в аграрному секторі економіки тогочасної держави. Так, декретом «Про сільськогосподарську кооперацію» від 22 серпня 1924 р. право організовувати сільськогосподарські кооперативи надавалось всім громадянам не молодшим від 18 років, що працювали у сільському господарстві або були пов'язані із сільським господарством, промислом та користувалися виборчим правом до рад [2, с. 169]. Отже, розглядаючи наукові питання правових характеристик агробізнесу, необхідно враховувати і його фактичне виникнення в Україні, що дозволить відновити національну гідність та історичну справедливість щодо становлення аграрних приватних відносин. Сучасне пізнання агробізнесу як багаторівневого явища, природа якого проявляється в економічній і правовій площинах, неможливе без визначення його економічної та правової суті. Тому трактування агробізнесу як феномену права має ґрунтуватися на змішаному або інтеграційному підході, який передбачає поєднання правових та економічних знань.

Становлення агробізнесу в Україні у 90-х рр. ХХ століття стало можливим завдяки переходу до ринкової економіки, відміни планування в аграрному секторі економіки, утворенню нових організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств, а також прийняттю таких нормативних актів, як постанова Верховної Ради

УРСР «Про земельну реформу» від 18.12.1990 р., Законів України «Про селянське (фермерське) господарство», «Про форми власності на землю», «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі», Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» та ін. Наведені документи заклали правову основу розвитку агробізнесу в Україні, який зароджувався як сільське підприємництво. Унаслідок злиття аграрного, промислового та торговельного капіталу формується нова підсистема виробничих відносин – агробізнес [3, с. 13]. З часом у межах аграрної сфери в Україні формуються, виокремлюються та розвиваються два сектори економіки, які М. Габ і Г. Анісімова визначають як (а) корпоративний (велике товарне виробництво реорганізованих КСП, що передбачає концентрацію виробництва, монополізацію ринків ресурсів та вплив на формування аграрної державної політики) та (б) індивідуальний (реальні фермери, які виробляють маловигідні та трудомісткі види продукції) [4].

Агробізнес, в аспекті економічних досліджень, включає всі види діяльності, які відбуваються у сільськогосподарському виробництві: виробництво, дистрибуція, оптові та роздрібні продажі сільськогосподарського товару. У своїх дослідженнях вчені по-різному підходили до визначення аграрного бізнесу. Так, І. А. Абрамович розглядає його як «особливу підсистему економічних відносин, що склалася в аграрному секторі розвинених країн внаслідок злиття аграрного, промислового і торгового капіталу у процесі поглиблення інтеграційних зав'язків між сільським господарством та промисловістю (вертикальної інтеграції)» [5]. А. І. Лівінський підкреслює його відмінність від інших видів бізнесу, обґрунтовуючи це тим, що агробізнес охоплює сукупність людської діяльності в спектрі різноманітних видів праці, яка поєднана з аграрною сферою, та пояснює, що у загальному розумінні агробізнес сприймається як процес координації та інтеграції діяльності в сфері виробництва, переробки, торгівлі з метою запобігання різких коливань у цінах, збуту продукції, надання послуг й одержання прибутку [6, с. 53]. На думку Г. І. Мостового, агробізнес слід розглядати як форму господарювання в аграрному сек-

торі або як підприємницьку діяльність, пов'язану із виробництвом сільськогосподарської продукції, її зберіганням, транспортуванням, переробкою і доведенням до споживача, а також з виробництвом засобів виробництва для сільського господарства [7, с. 12]. Аналізуючи різні позиції економістів щодо поняття агробізнесу, можна в узагальненому виді виокремити найбільш характерні ознаки цього феномену: агробізнес – це (а) система відносин; (б) організаційна форма діяльності; (в) процес консолідації різного капіталу. Наведене необхідно враховувати при розробці правового категоріального апарату агробізнесу.

Розгляд агробізнесу з позицій юридичної науки потребує зосередження особливої уваги на специфіці правового регулювання відносин у цій сфері. Правове регулювання агробізнесу являє собою комплекс, який утворюється із правових норм приватного та публічного права. Таке поєднання властиве і для аграрного законодавства. О. Ф. Мельничук разом з Н. М. Опольською, справедливо стверджуючи, що аграрно-правові норми спираються на загальні засади цивільно-правового, господарсько-правового регулювання тощо, роблять важливе з огляду предмета нашого дослідження узагальнення, а саме те, що ці норми відбивають аграрну специфіку сільськогосподарських товаровиробників: особливості сільськогосподарської діяльності; виробництво, зберігання та реалізацію сільськогосподарської продукції; формування внесків до статутних фондів сільськогосподарських підприємств, наявність земельних ділянок, специфічних засобів виробництва та ін. [8, с. 16]. Отже, правове регулювання відносин агробізнесу слід відносити до системи аграрного законодавства, з первинністю та превалюванням приватноправових норм.

Окремо слід наголосити, що агробізнес являє собою підприємницьку діяльність у сфері аграрного виробництва. Відмінність правовідносин агробізнесу від інших правовідносин із виробництва сільськогосподарської продукції полягає у тому, що він являє собою таке підприємництво в аграрній сфері, яке характеризується співпрацею, врахуванням економічних інтересів усіх учасників продуктового ланцюга [9, с. 132].

Разом із тим особливість правовідносин агробізнесу має прояв і в його об'єкті. Так, агробізнес поєднує різні за своїм характером

види діяльності учасників аграрного ринку, які безпосередньо або опосередковано беруть участь у виробництві кінцевих продуктів харчування і які пов'язані між собою «продуктовим ланцюгом»; крім того, виробнича діяльність, серед іншого, має за мету матеріально-технічне та інформаційне забезпечення виробничого процесу, який, незважаючи на всю його вагомість та визначальну роль, так би мовити, вісі агробізнесу, є неможливим без іншого виду допоміжної діяльності – забезпечувальної. Отже, об'єктом правовідносин агробізнесу виступає як виробничий процес (діяльність), так і власне сільськогосподарська продукція (результат діяльності).

Узагальнюючи наведене, вважаємо, що агробізнес у правовому розумінні – це врегульовані нормами аграрного законодавства відносини, які виникають у зв'язку з виробництвом, переробкою, зберіганням, транспортуванням та реалізацією сільськогосподарської продукції та сировини, а також матеріально-технічним і науковим забезпеченням цих процесів з метою отримання прибутку суб'єктами цієї діяльності, задоволення потреб споживачів у сільськогосподарській продукції, забезпечення продовольчої безпеки держави, розвитку сільської місцевості, підтримки екологічної безпеки. У правовому контексті агробізнес може розглядатися в об'єктивному та суб'єктивному значенні. В об'єктивному сенсі – це система норм, принципів, що регулюють відносини у сфері агробізнесу. Агробізнес у суб'єктивному розумінні становить систему правових зав'язків, установлених з приводу підприємницької діяльності з виробництва, переробки, зберігання, транспортування та реалізації сільськогосподарської продукції та сировини, а також матеріально-технічного, наукового забезпечення цих процесів і підтримки соціального розвитку села. До ознак агробізнесу слід віднести такі: 1) агробізнес здійснюється спеціальним суб'єктом, який спеціалізується на здійсненні сільськогосподарської діяльності; 2) здійснення агробізнесу передбачає наявність спеціальних активів (земля, обладнання, водні ресурси тощо); 3) його сутність складає господарська (підприємницька) діяльність; 4) він виступає складною системою правових зав'язків у вигляді правовідносин із селекційного винахідництва, виробництва, переробки, реалізації сільськогосподарської продукції та

підтримки розвитку села; 5) спрямовується на виробництво, реалізацію сільськогосподарської продукції та виконання послуг у сфері сільськогосподарського виробництва; 6) між суб'єктами агробізнесу виникають внутрішні та зовнішні правовідносини; 7) мета агробізнесу полягає в отриманні прибутку, задоволенні потреб споживачів у сільськогосподарської продукції з урахуванням розвитку сільської місцевості, підтримки екологічної безпеки; 8) агробізнес обов'язково передбачає наявність організаційного (аграрний менеджмент) та матеріально-технічного забезпечення (сільськогосподарська техніка, пально-мастильні матеріали, насіння, добрива тощо); 9) відносини агробізнесу регулюються нормами аграрного права.

Тематика агробізнесу в юридичних дослідженнях є одним із перспективних напрямів, який потребує подальшого вивчення та розробки узагальнюючої характеристики особливостей правовідносин в агробізнесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. The origins and history of agribusiness. URL: <https://ecosystemsunited.com/2019/02/25/the-origins-and-history-of-agribusiness/>.
2. Тренків Ю. В. Кредитна кооперація як важлива складова економічного розвитку селянських господарств в період непу. *Гуманітарний вісник. Серія: Історичні науки*. 2018. Число 28, вип. 12. С. 167–174.
3. Козак Ю. Г. Международный агробизнес: учебное пособие. 4-е изд., перераб. и доп. / Ю. Г. Козак, О. В. Захарченко, Р. Томанек и др. Киев: Центр учебной литературы, 2013. 306 с.
4. Габ М., Анісімова Г. Розвиток аграрного бізнесу в Україні: реалії та перспективи. *Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства*. 2016. № 1. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/3/3>.
5. Абрамович І. А. Теоретичні основи та форми прояву аграрного бізнесу. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_57.
6. Лівінський А. І. Державне управління у сучасній реновації аграрного виробництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 10. С. 51–55.
7. Мостовий Г. І. Агробізнес: державне регулювання: монографія. Харків: Основа, 2002. 300 с.
8. Мельничук О. Ф., Опольська Н. М. Законодавство та право в агропромисловому комплексі України: навч. посіб. Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2011. 334 с.

9. Гриненко С. П. Логістичний напрям розвитку інтегрованих формувань в агробізнесі. *Економіка АПК*. 2002. № 9. С. 132–136.

REFERENCES

1. The origins and history of agribusiness. URL: <https://ecosystemsunited.com/2019/02/25/the-origins-and-history-of-agribusiness/n> [in English].

2. Trenkiv, Yu.V. (2018). Kredytna kooperatsiia yak vazhlyva skladova ekonomichnoho rozvytku selianskykh gospodarstv v period nepu. *Humanitarnyi visnyk. Istorychni nauky - Humanitarian Bulletin. Historical sciences, issue 12, 167–174* [in Ukrainian].

3. Kozak, Yu.G. (2013). *Mezhdunarodnyj agrobiznes*. Kiïv: Centr uchebnoy literatury [in Russian].

4. Hab, M., Anisimova, H. (2016). Rozvytok ahrarnoho biznesu v Ukraini: realii ta perspektyvy. *Ekonomiko-pravova paradyhma rozvytku suchasnoho suspilstva - Economic and legal paradigm of modern society, 1*. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/3/3> [in Ukrainian].

5. Abramovych, I. A. (2011). Teoretychni osnovy ta formy proiavu ahrarnoho biznesu. *Efektivna ekonomika - An efficient economy, 12*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_57 [in Ukrainian].

6. Livynskiy, A.I. (2018). Derzhavne upravlinnia u suchasni renovatsii ahrarnoho vyrobnytstva. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investment: practice and experience, 10, 51–55* [in Ukrainian].

7. Mostovyi, H.I. (2002). Ahrobiznes: derzhavne rehuliuвання. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].

8. Melnychuk, O.F., Opolska, N.M. (2011). Zakonodavstvo ta pravo v ahropromyslovomu kompleksi Ukrainy. Vinnytsia: PP «Edelveis i K» [in Ukrainian].

9. Hrynenko, S.P. (2002). Lohistychni napriam rozvytku intehrovanykh formuvan v ahrobiznesi. *Ekonomika APK - Economics of agro-industrial complex, 9, 132–136* [in Ukrainian].